

חוברת הדרכה לכתיבת עבודות סמינריוניות

כתבה : עדיה מנדלסון-מעוז

בהכנת חוברת זו הסתייעתי בשתי חוברות הדרכה שיצאו לאור באוניברסיטה הפתוחה.
אני מודה למחברים על הסכמתם להשתמש בחומרים אלו :

דוד לויך. 2000, חוברת ההדרכה לכתובת עבודות סמינריונית, המחלקה לסוציולוגיה, מדע המדינה ותקשורת, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב.

כתובת עבודה סמינריונית - דפי הנחיה (ללא ציון מחבר ושנה), הוצאת האוניברסיטה הפתוחה.

אני מודה לאנשי המחלקה לספרות, לשון ואמנויות על תרומתם לחוברת זו, ולאורה רען על עצותיה המועילות.

1. מהי עבודה סמינריונית ?

כסטודנטים שהגיעו לשלב של קורס מתקדם, בוודאי כבר סיימתם בהצלחה מספר קורסים רגילים והוכחתם את כשירותכם ללימודים אקדמיים. ואולם, במרבית המקרים המדובר היה בלימוד חומר מדעי-מקצועי שעובד קודם לכן בידי צוותי האו"פ.

כושר הלמידה שהוכחתם עד כה הוא אמנם תנאי הכרחי לקבלת התואר האוניברסיטאי, אבל אין הוא, לדעתנו, תנאי מספיק. אנו סבורים שאין אדם ראוי לתואר אקדמי בתחום כלשהו, אלא אם כן הוכיח את יכולתו בנתונים הבאים:

הבין, לנתח ולבקר מקורות ראשוניים¹;

הבין טקסטים מדעיים מקוריים, ובעיקר מאמרים שנכתבו על-ידי חוקרים מן האוניברסיטאות השונות ואשר קהל היעד שלהם הוא מדענים-עמיתים;

הציג שאלת מחקר מגובשת, או לבדוק לעומק היבט מסוים של בעיה המופיעה בטקסטים הכתובים או במציאות;

לאתר ולדלות מתוך הספרות המקצועית הענפה את הפריטים העדכניים והרלוונטיים ביותר הדרושים לבירור הבעיה הנדונה;

ולבסוף:

לסכם ולהגיש את תוצאות העבודה בכתב, בצורה בהירה ומסודרת.

הקורסים המתקדמים, שלאחר סיומם אפשר לכתוב עבודה סמינריונית, הם הכלי שבאמצעותו תוכלו לפתח כישורים אלה ולהוכיחם. כידוע לכם, האוניברסיטה מייחסת לקורסים אלה חשיבות רבה במיוחד. לפיכך, על מנת לקבל את התואר "בוגר אוניברסיטה" עליכם לעמוד בדרישות של ארבעה קורסים מתקדמים, מהם לפחות שני קורסים הדורשים כתיבת עבודות סמינריוניות.

עבודה סמינריונית היא אחד מן השיאים בלימודים באוניברסיטה הפתוחה. היא מאפשרת לסטודנט להתעמק באופן עצמאי בסוגיה המעניינת אותו במיוחד, וכן לערוך מחקר בכוחות עצמו. מבנה העבודה הסמינריונית דומה במידה רבה למבנה של מאמר אקדמי, ועל הסטודנטים להקפיד על נוהלי ההגשה וכללי הכתיבה המקובלים בעבודה כזו. כללים אלו מייחדים עבודה סמינריונית מכל עבודה אחרת - חיבור רגיל, רשימה בעיתון או כתיבת הגיגים.

חוברת זו מציעה כלים לכתיבת עבודה סמינריונית בשלושה מישורים עיקריים, המשולבים זה בזה:

במישור הראשון – תכנון מבנה העבודה

במישור השני – היכרות עם מאגרי מידע לצורכי חיפוש ביבליוגרפי

במישור השלישי – כללי האפרט המדעי

¹ על השימוש במקורות ראשוניים – ראו עמודים 5-6.

חוברת זו מיועדת לסטודנטים הלומדים במחלקה לספרות, לשון ואמנויות, ומתאמת לנושאי הלימוד ולדיספלינות אלה.

מבנה החוברת תואם את השלבים השונים של כתיבת עבודה סמינריונית, מראשיתה ועד להשלמתה: בחירת הנושא, איסוף מקורות מידע, גיבוש ראשי הפרקים וכתיבת הצעת המחקר, כתיבת הטיוטא וכתיבת העבודה והעריכה.

אנו מציעים לסטודנטים לעקוב אחרי שלבים אלה ולבצע אותם, לפי סדרם, במהלך ההכנות וכתיבת העבודה הסמינריונית עצמה. סדר, ארגון ותכנון העבודה עשויים להוביל לתוצאות טובות, ולמנוע טרחה מיותרת.

2. בחירת נושא העבודה

עבודה סמינריונית נכתבת בדרך כלל על נושא מצומצם, שיש לו זיקה לנושא הכללי של הקורס המתקדם. רצוי לבחור נושא הקרוב ללבכם, שכן זוהי עבודת מחקר אישית. בשלב בחירת הנושא עליכם לבחור את תחום המחקר, לגבש את אופי המחקר, להציב את שאלת המחקר ולהתוות את אופן החקירה, כפי שיפורט בהמשך.

2.1 נושא העבודה

בבואכם לבחור נושא לעבודה, בדקו אותו משלוש בחינות לפחות:

1. האם ראוי להקדיש חיבור לנושא המוצע? לא כל נושא מתאים לעבודה: ישנם נושאים שחוקים ובנאליים – כאלה שהספרות המקצועית עסקה בהם רבות וקשה לחדש ולהציע מחקר מקורי. ישנם נושאים אחרים, שאינם מייצגים סוגיה משמעותית, או אחרים, אשר מציגים תזה רחבת היקף החורגת מגבולותיה של עבודה סמינריונית לתואר ראשון ומתאימה לעבודת מחקר מקיפה יותר.
2. האם יש די ספרות מחקר, נתונים ומקורות שיסייעו בכתיבה על הנושא המוצע? כדי להשיב על שאלה זו אין די לראות את כמות ספרות המחקר אלא גם את איכותה. אפשר לכתוב עבודה סמינריונית תוך הישענות על מקורות ספורים, שיהיו בעלי עומק וחשיבות, ואפשר למצוא היקפים אדירים של ספרות מחקר שתהיה מיושנת ושטחית, באופן שלא ניתן יהיה להתבסס עליה בכתיבת העבודה.
3. האם אתם יכולים להתמודד עם הנושא? האם יש ידע מוקדם שחסר לכם, המהווה תנאי לכתיבה (למשל ידע שפות). האם יש לכם רגישות מיוחדת שעשויה להקשות בהתמודדות עם נושא זה (למשל, עבודה שעוסקת בילדים שנספו בשואה)?

2.2 אופי המחקר והצבת שאלת המחקר

העבודות הסמינריונית במחלקה לספרות, ללשון ולאומנויות הם, על פי רוב, עבודות עיוניות ועבודות פרשניות. עבודות כאלה מסתמכות על קריאה בספרייה ועל ניתוח טקסטואלי מיומן (של יצירות ספרות, אמנות, מוסיקה וקולנוע).

המקורות עליהם מסתמכת העבודה מתחלקים לשניים: מקורות ראשוניים ומקורות משניים. **מקורות ראשוניים:** יצירות בתחומי הספרות, האמנות, המוסיקה והקולנוע; מסמכים ותעודות היסטוריים. בתחום הבלשנות מקורות ראשוניים הם גם איסוף נתונים אמפיריים מדיבור ספונטאני או באמצעות שאלונים מובנים.

מקורות משניים : ספרים ומאמרים של פרשנות ותיאוריה (בכל התחומים הנ"ל). בתחום הבלשנות מקורות משניים הם גם מאמרים ומחקרים המנתחים נתונים אמפיריים ומסבירים תופעות לשוניות. הרשימה הביבליוגרפית מבטאת את מגוון המקורות המשניים שהתבססתם עליהם בכתיבת העבודה.

שימו לב כי בכל עבודה סמנריונית קיימת זיקה בין המקורות הראשוניים למקורות המשניים: לא ניתן לבנות עבודה רק על סמך עיון במקורות ראשוניים ללא הצגת הכללות ועקרונות הכללה, ומצד שני, לא ניתן לבנות עבודה על סמך הכללות, ללא מתן דוגמאות ליישומן ולביסוסן מן המקורות הראשוניים.

הזיקה בין המקורות הראשוניים למשניים מבטאת זיקה לוגית חשובה בין הכללות לבין התופעות הספציפיות. באופן סכמתי ניתן לומר, כי ישנם שני כיוונים לזיקה בין המקורות הראשוניים למשניים: כיוון אחד - מהמקורות הראשוניים (מן היצירות או מן הטקסטים) למקורות המשניים: המחקר יוצא מהמקורות הראשוניים, מזהה תופעות, מוצא קווים מקבילים בין תופעות דומות (או שונות), ובונה תזה - הכללה מסוימת, שתיתן הסבר לתופעות. כיוון שני - מהמקורות המשניים אל המקורות הראשוניים: המחקר יוצא מתיאוריה מסוימת, ומנסה לבחון ולבדוק אותה אל מול המקורות הראשוניים. הצבעה על זיקה זו עשויה להועיל לניסוח שאלת המחקר.

להלן דוגמאות המציגות נושאים שונים לעבודות סמינריוניות ואת שאלות המחקר המתאימות:

נושא העבודה: שירי אהבה של ביאליק - מקרבת יתר אל ריחוק יתר

המחקר מתבסס על מקורות ראשוניים (שירי ביאליק), מזהה תופעה כלשהי, ומנסה להציע הכללה שתעזור בפירוש ובהבנת תופעה זו. המחקר יוצא מן הפרטיקולרי (שירים מסוימים של ביאליק) אל עבר הכללה. השאלה שהמחקר מבקש להשיב עליה תהיה: האם ניתן לזהות מאפיינים קבועים בשירי האהבה של ביאליק? מה הם? כיצד הם קשורים להתפתחותו של ביאליק כיוצר?

נושא העבודה: הולדתו של כתב העת 'הספרות' ותפקידו

עבודה זו מתבססת על מקורות ראשוניים (כתב העת "הספרות", ובעיקר החוברות הראשונות שלו), ומנסה להציג הכללה (לסמן את האופי של כתב העת) שתיתן הסבר מוצלח לתופעת יסודו של כתב עת זה ולתפקידו. כך תישאל השאלה: האם נוכל להציג קו מנחה או הלך רוח מסוים, המשותף לחומרים המפורסמים בכתב העת הספרות? מהו? כיצד הוא קשור למגמות בחקר הספרות שרווחו בשנות ייסודו?

נושא העבודה: שירי רטוש – מאידיאולוגיה לשבירתה

עבודה זו תתבסס על מקורות ראשוניים (שיריו של המשורר יונתן רטוש), ותציע תזה להבנת נקודות מפנה בשירתו. כך השירים יהיו בסיס להכללה אודות התפתחותו האידיאולוגית של המשורר, כפי שהתבטאה בשירתו. כאן נשאל את השאלה: האם ניתן לזהות שינוי מגמות בשירתו של רטוש? כיצד שינוי זה מוצא את ביטוי?

נושא העבודה: השידוך המופר אצל עגנון – עיון בסיפורים 'סיפור פשוט' 'בדמי ימיה' ו'עגונות'

עבודה זו תציג כמה יצירות של ש"י עגנון (מקור ראשוני) שיש בהן מרכיב סיפורי של שידוך מופר, ותנסה לבחון את הדומה והשונה ביניהם. והשאלה שתישאל: לשידוך המופר יש חשיבות מסוימת ביצירותיו של עגנון. מהי המשמעות של מרכיב סיפורי חוזר זה?

נושא העבודה: ההזרה – תיאוריה ויישום, עיון ביצירתה של אורלי קסטל בלום

עבודה זו יוצאת מתוך תיאוריה (אודות ההזרה) ומנסה לבדוק אותה לאור יצירות מסוימות. היא לא מבקשת לתת הסבר לתופעה מסוימת, אלא לתת תוקף לתיאוריה מסוימת. היא יוצאת מן התיאוריה אל עבר הפרקטיקה, מן ההכללה אל עבר הפרטיקולרי. כך השאלה שהעבודה תישאל היא: האם הכלי התיאורטי של "ההזרה" הוא ישים לבחינת יצירות בנות ימינו? האם הוא תורם להבנת יצירתה של קסטל-בלום?

נושא העבודה: שינוי מגמות בזיכרון השואה – מקרה קסטנר

עבודה זו מנסה להציג תיזה אודות שינוי מגמה בזיכרון השואה. כדי להדגים ולבסס את התיזה הזו, היא מציגה מקרה אחד – מקרה היסטורי, שהמשיך להעסיק את התרבות הישראלית במהלך השנים. העבודה משתמשת במקורות ראשוניים (מסמכים היסטוריים, יצירות תיאטרון וקולנוע), על מנת לתת אסמכתא לתיאוריה. השאלה שתישאל: כיצד מקרה היסטורי זה, והיצירות הקשורות אליו, מבטאים שינוי מגמה בזיכרון השואה?

נושא העבודה: הספרות הפנטסטית – בין חיקוי מציאות לארגון אמנותי

זוהי עבודה המנסה לבדוק את האפקטיביות של תיאוריה מסוימת בהגדרה של ז'אנר ספרותי. השאלה שתישאל תציג את התיאוריה במרכז: האם ניתן להשתמש בתיאוריה הדנה בספרות במונחים של שיווי משקל בין חיקוי מציאות לארגון אמנותי, על מנת לאפיין ולהגדיר את הז'אנר הפנטסטי?

נושא העבודה: בין הפוליטי לפואטי – זיהוי הנחות יסוד באינטרפרטציות ספרותיות ליצירותיה של ג'יין אוסטן

עבודה זו תציג את הניגוד בין ביקורות ספרותיות פוליטיות לבין ביקורות ספרותיות פואטיות, תוך עמידה על הנחות היסוד של כל עמדה ביקורתית. עמדות עיוניות וביקורתיות אלה נבחנות בפרשנויות של יצירותיה של ג'יין אוסטן. השאלות שתישאלנה תהיינה: האם אכן ניתן לדלות מן הביקורות הספרותיות את שתי המגמות האלה, כיצד הן באות לידי ביטוי ומה התועלת שבאבחון מגמות אלה לבחינה הספרותית?

נושא העבודה: יצירת מילים חדשות בתחום המותגים

זוהי עבודה הבודקת תופעה לשונית מסוימת (יצירת מילים) בקורפוס ספציפי (מותגים). העבודה משווה בין נתונים שיש לאסוף ממקורות ראשוניים (פרסומות, מרכולים, קניונים וכיו"ב) לבין ממצאים שפורסמו במאמרים על יצירת מילים בקורפוסים אחרים (למשל, חידושי סופרים). השאלות שניתן לשאול בעבודה מסוג זה: האם שמות המותגים ייחודיים בדרכי היצירה שלהם? מה מייחד אותם ומה משותף להם ולקורפוסים אחרים? מה מעידה התופעה על דרכי יצירת מילים בעברית בת-זמננו? האם יצירת שמות מותגים היא טבעית או מלאכותית? מה מבחין בין מותגים קליטים ולמותגים בלתי קליטים?

3. איתור מקורות

עיון בספרות מחקר ובמקורות ראשוניים ילווה אתכם לכל אורך הכנת העבודה, החל מגיבוש הנושא עם מרכז ההוראה ועם המדריך ועד לסיום הכתיבה. העבודה הסמינריונית מחייבת את הסטודנטים להסתמך על מקורות רבים, בעברית ובשפות אחרות, וכן לשאוף להגיע למקורות המעודכנים ביותר. לכן מומלץ מאוד להתחיל את החיפוש בכתבי-עת או בספרים שהתפרסמו בשנים האחרונות, ולהמשיך בחומר שפורסם מוקדם יותר. (בדרך כלל המקורות החשובים והמרכזיים ביותר הרלוונטים לנושא משנים קודמות יופיעו גם בבילוגרפיה של מאמרים וספרים מעודכנים יותר).

להלן נפרוש לפניכם את הדרכים המקובלות ביותר לאיסוף המקורות. עיקר החיפוש הביבליוגרפי של ספרים ומאמרים נערך כיום באמצעות קטלוג הספרים הממוחשב "אלף" ובאמצעות מאגרי מידע ביבליוגרפי ממוחשבים.

3.1 קטלוג הספרים "אלף"

קטלוג "אלף" הוא קטלוג ממוחשב המאחד את הקטלוגים של כל הספריות האוניברסיטאיות בארץ וכן קטלוגים של כמה מספריות המכללות. בספריות האוניברסיטאיות מצויים פריטים מסוגים שונים: ספרים, כתבי עת, ספרי יעץ, חומר אור-קולי, עבודות גמר ועוד. בקטלוג הממוחשב "אלף", שהמסופים שלו פזורים ברחבי הספרייה ובייחוד באזור היעץ, אפשר למצוא מידע על כל אחד מהפריטים המצויים בו: מספר המיון של הפריט, המאפשר למצוא אותו על מדפי הספרייה, פרטיו הביבליוגרפיים - הכותר, המחבר, ההוצאה לאור, שנת הפרסום, השפה - וכן הנושאים בהם הוא עוסק. כן אפשר לברר באמצעותו אם פריט מסוים נמצא בספרייה, את מספר העותקים שלו, לכמה זמן אפשר לשאול אותו ואם הוא הושאל ומתי יוחזר. המערכת מאפשרת גם להתקשר לספרייה אחרת המקושרת ל"אלף" ולחפש בה מידע דומה. באמצעות "הקטלוגים המאוחדים" המשותפים לכל הספריות הקשורות למערכת - הקטלוג הכללי המאוחד והקטלוג המאוחד לכתבי עת - אפשר לבדוק באיזה מהספריות האוניברסיטאיות נמצא הפריט המבוקש.

אולם אם יש לכם גישה לאינטרנט תוכלו להשתמש בקטלוג "אלף" גם בביתכם. אפשר להתקשר אל מחשב "אלף" באמצעות Telnet, דרך אתר האוניברסיטה הפתוחה, בכתובת:

<http://www.openu.ac.il/Library/aleph.html>

באתר זה יימצאו גם הנחיות לשימוש במערכת.

ההתקשרות למערכת "אלף" אפשרית, לפי שעה, רק בערב, בשעות 18.00 עד 8.00 למחרת, ובסופי שבוע - מיום ו בשעה 13.00 עד יום א בבוקר.

אם אין ברשותכם מחשב וחיבור לאינטרנט, תוכלו להשתמש בקטלוג "אלף" בספרייה האוניברסיטה הפתוחה בתל-אביב וגם במרכזי הלימוד האלה: מכללת ירושלים, מכללת רעננה, מכללת ר"ג - ערמונים, חיפה - בית - בירם.

לומדה להכרת קטלוג "אלף" וחוברת הדרכה פותחו באוניברסיטה הפתוחה כדי לסייע לסטודנטים להכיר את האפשרויות ואת דרכי החיפוש בקטלוג "אלף" ולהקנות מיומנות בשימוש בו, כך שאפשר יהיה לנצל ביעילות ולדלות ממנו את כל המידע שהוא מאפשר. בלומדה מוצגים מסכים אינטראקטיביים, הדומים למסכי "אלף" ומאפשרים תרגול של הפעולות הנדרשות בקטלוג לקבלת המידע הדרוש. השימוש בלומדה פשוט ואינו דורש כל ניסיון בשימוש במחשב. בחוברת תוכל להיעזר בלכתך לספרייה.

אם אתם מעוניינים לקבל את הלומדה ואת החוברת לביתכם עליכם לפנות למוקד הפניות והמידע בטל' 03-6404040 ופריטים אלה ישלחו לביתכם.

3.2 מאגרי מידע

אם עליכם לכתוב עבודה בנושא מסוים, עיקר איסוף החומר מוטל עליכם. למציאת ספר בנושא המעניין אתכם תוכלו לערוך חיפוש לפי נושא במערכת "אלף". אולם **מאמר** בנושא המעניין אתכם יהיה עליכם לחפש בעזרת מאגרי מידע.

מאגרים בעברית

מאגר המידע הנקרא "מפתח חיפה", שנמצאים בו כל המאמרים בעברית שהתפרסמו בכתבי עת ישראלים ובעיתונות היומית בארץ, כלול גם הוא במערכת "אלף". אפשר לחפש בו מאמרים (בעברית) בנושא מסוים (והדרכה על אופן החיפוש בו תמצא בלומדה ובחוברת ההדרכה). במערכת "אלף" נמצא גם רמבי" (רשימת מאמרים במדעי היהדות) ובו מאמרים בתחום מדעי היהדות שהתפרסמו בכתבי עת בארץ ובעולם.

מאגרים בלועזית

לצורך הכנת העבודה יהיה עליכם גם לקרוא מאמרים שהתפרסמו בכתבי עת אקדמיים בעולם. חיפוש מאמרים אלה נעשה במאגרי מידע הייחודיים לתחום. בספרייה הווירטואלית של האוניברסיטה הפתוחה תוכלו למצוא מאגרי מידע בתחומי התוכן השונים. כן תמצאו בו כתבי עת אלקטרוניים מסוימים.

הגישה לספרייה הווירטואלית בכתובת:

<http://www.openu.ac.il/library/virtual>

סטודנטים הכותבים עבודות סמינריוניות בתחומים מסוימים יקבלו קוד גישה, שיאפשר להם להשתמש בביתם במאגרי המידע האלה. סטודנטים שאין להם גישה לאינטרנט, יוכלו להשתמש

במאגרי המידע בכיתת המחשב באוניברסיטה הפתוחה בימים שני ורביעי, בשעות 16:00 - 19:00, וביום שישי מ- 9:00 עד 12:30. מיקום הכיתה אינו קבוע ויש לבדוק בלוח המודעות שבכניסה לבניין האוניברסיטה באיזו כיתה מתקיים התרגול.

להלן מאגרי המידע הרלוונטיים:

בתחום הספרות הכללית:

MLA International Bibliography

מאגר מידע שפותח על ידי האגודה האמריקאית לשפות מודרניות (Modern Language - MLA Association of America) הכולל פרטים ביבליוגרפיים של מאמרים שהתפרסמו ברחבי העולם בכ- 4000 כתבי עת אקדמיים, משנת 1963 ועד היום, בתחומים: ספרות, שפות בלשנות ופולקלור. כן מובא מאגר מונוגרפיות, קבצי הרצאות שנישאו בכינוסים שונים ועוד. מאגר מידע זה מצוי בספרייה הוירטואלית של האוניברסיטה הפתוחה. פרטים ביבליוגרפיים עד לשנת 1963 מופיעים בכרכים בספריות של האוניברסיטאות השונות בארץ.

(LION)Literature Online

מאגר מידע הכולל מפתח אלקטרוני של מיליוני מאמרים מתוך טקסט מלא של 300,000 יצירות ספרות אמריקאית ואנגלית (פרוזה, דרמה, שירה וכן ביוגרפיות וביבליוגרפיות). מאגר מידע זה מצוי בספרייה הוירטואלית של האוניברסיטה הפתוחה.

Literature Resource Center

מאגר מידע המספק גישה לביוגרפיות, ביבליוגרפית וניתוח ביקורתי של סופרים מכל התקופות ותחומי הספרות. משולב בו מידע ממקורות אמינים ביותר: סופרים בני זמננו, מילון לביוגרפיה ספרותית, ביקורת ספרות הקלאסיקה וימי הביניים, ביקורת ספרות משנת 1400-1800, ביקורת ספרות מן המאה ה-19, ביקורת ספרות מן המאה ה-20, ביקורת שיקספיר, וכן מבחר ביקורת ספרות בת זמננו.

במאגר מידע על למעלה מ-90,000 סופרים, משוררים, כותבי מסות, עיתונאים וכותבים אחרים, מידע מעמיק של 2,500 הסופרים הנלמדים ביותר. למעלה מ-80% מן המסמכים מופיעים במאגר במלואם. מאגר מידע זה מצוי בספרייה הוירטואלית של האוניברסיטה הפתוחה.

בתחום הספרות העברית:

קריית ספר

רבעון ביבליוגרפי בהוצאת בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי. מאגר זה איננו מצוי במדיה אלקטרונית, וניתן לעיין בו בספריה.

בתחום המוסיקה:

RILM Abstracts of Music Literature

מאגר מידע אלקטרוני בתחום המוסיקה.

ספרית פליציה בלומנטל

לסטודנטים הכותבים עבודה סמנריונית במוסיקה מומלץ להשתמש בשירותיה של הספרייה ע"ש פליציה בלומנטל ברח' ביאליק 26 בתל-אביב, שהיא המאגר הגדול בארץ לתווים, תקליטורים, ספרים וכתבי-עת בנושאי מוסיקה.

מדעי הרוח והאמנויות – כללי:

Art and Humanities Citation Index

מאגר מידע הכולל פרטים ביבליוגרפיים ותקצירים של מאמרים בתחום. מלבד חיפוש על פי שם המאמר או שם נושא אפשר לקבל מידע על מאמרים המצטטים מאמר מסוים. המאגר מתעדכן אחת לשבוע.

מאגר מידע זה מצוי בספריה הוירטואלית של האוניברסיטה הפתוחה.

MUSE

מאגר מידע הכולל אוסף רב תחומי של כתבי עת אלקטרוניים בהוצאת John Hopkins University Press והוצאות לאור אקדמיות נוספות.

מאגר מידע זה מצוי בספריה הוירטואלית של האוניברסיטה הפתוחה.

Proquest

מאגר מידע בכל תחומי הידע. במאגר תקצירים מתוך כ-8000 כתבי עת ועיתונים. חלק מן המאמרים במאגר הם בטקסט מלא.

מאגר מידע זה מצוי בספריה הוירטואלית של האוניברסיטה הפתוחה.

Times Literary Supplement

מאגר מידע הכולל טקסט מלא המכיל ביקורות וכתבות שפורסמו במוסף הספרות של העיתון Times. ניתן לחפש לפי ספר, מחבר ומבקר.

מאגר מידע זה מצוי בספרייה הוירטואלית של האוניברסיטה הפתוחה.

מאגרי מידע רלוונטיים נוספים תוכלו למצוא בספרייה הוירטואלית של האו"פ.

3.3 אתרי אינטרנט מועילים

במקרים רבים, ניתן להיעזר לצורך איתור חומרים ביבליוגרפיים באתרי אינטרנט. להלן רשימה חלקית של אתרי אינטרנט נבחרים שדרכם ניתן להגיע לספרות מחקר ולמקורות ראשוניים הרלוונטיים לכתיבת העבודות:

<http://www.snunit.k12.il/>

רשת אתרי חינוך ישראליים, הכוללת מאגרי מידע נרחבים וספרות וירטואלית במגוון נושאים. באתר זה מומלצים:

<http://www.snunit.k12.il/shireshet/>

שירשת – אתר השירה של סנונית והליקון, לקידום השירה העברית בת זמננו. באתר קורות חיים של משוררים, שירים נבחרים, קבוצות דיון, חדשות ואירועים.

<http://www1.snunit.k12.il/kodesh/kodesh.html>

מאגר כתבי קודש הכולל: תנ"ך, תוספתא, תלמוד בבלי וירושלמי, משנה ומאגר משנה תורה להרמב"ם. אפשרויות לחיפוש לפי מילה או ביטוי.

<http://www.bartleby.com/cambridge/>

The Cambridge History of English and American Literature

אנציקלופדיה הסוקרת את תולדות הספרות האנגלית ואמריקאית, וזמינה לקריאה באינטרנט. כוללת אפשרויות של חיפוש.

<http://www.literature.org/authors/>

מבחר, הכולל את הטקסט המלא, של יצירות קלאסיות, מסודר לפי שמות הסופרים.

<http://www.yad-vashem.org.il/>

האתר של יד-ו-שם ובו מידע על השואה, כולל מאמרים חדשים בתחום זה.

<http://csf.colorado.edu/isa/ftgs>

אתר המרכז לתיאוריה פמיניסטית וללימודי מגדר באוניברסיטת קולורדו. ניתן למצוא באתר תיעוד של פעילות המרכז בנושאים פמיניסטיים בשנות ה-90, וכן להשתמש במנוע חיפוש ייעודי של אתרים ברשת.

<http://www.folklore.org.il>

האתר כולל קישורים רבים בסוגיות של פולקלור וכולל מידע על אתרים ועל כנסים שנערכו בארץ בנושא זה.

<http://spinoza.tau.ac.il/hci/dep/philos>

אתר של החוג לפילוסופיה באוניברסיטת תל-אביב. מפתח לאתרים בעלי אופי פילוסופי באינטרנט, הכולל מנגנוני חיפוש לפי נושא.

<http://israeliculture.miningco.com>

אתר הכולל מבחר גדול של אתרים העוסקים בתחומי תרבות שונים. באתר קישורים לארגונים העוסקים בתרבות, וכן קישורים לפי מפתח נושאים.

<http://www.britanica.com>

אתר הכולל את ערכי "אנציקלופדיה בריטניקה" וכן קישורים לאתרים אחרים בתחומי דעת שונים.

<http://www.third-ear.com>

קטלוג חנות סרטי הוידאו "האוזן השלישית", ובו 15,000 סרטים, הממוינים לפי נושאים.

<http://nytimes.com>

אתר העיתון המכיל קישור לארכיון ה"ניו-יורק טיימס". מאפשר חיפוש חופשי בתקצירי מאמרים שהתפרסמו החל משנת 1996. צפייה במאמרים המלאים כרוכה בתשלום.

www.grovemusic.com

האנציקלופדיה המקיפה והמעודכנת ביותר למונחי מוסיקה online.

3.4 מידענות בספרייה

בספריית האו"פ עומד לרשות הסטודנטים צוות של מידעניות לעזרה והדרכה בחיפוש מידע. סטודנטים המתקשים בחיפוש מידע ובאיתור מקורות ביבליוגרפיים לצורך הכנת עבודות סמינריוניות ופרו-סמינריוניות (בקטלוג "אלף" או במאגרי המידע השונים) מוזמנים לפנות לשירותי המידענות. המעוניינים בקבלת שירות זה מתבקשים להתקשר מראש אל המידעניות בספרייה (טל' 03-6460351) כדי לקבוע מועד לפגישה.

4. קריאה במקורות

לאחר שהרכבתם את רשימת הקריאה, ולקראת קריאה בה, נסו לברר לעצמכם אם הרשימה מגלה דבר על ההיסטוריה של המחקר בו אתם מעוניינים. הרשימה הביבליוגרפית איננה רשימה טכנית בלבד, אלא מקור למידע על מצב המחקר בנושא, היקף הבעיות ומוקדי הויכוחים שהתעוררו סביבו.

לאור העיון ברשימת הקריאה בידקו האם ברצונכם לשנות משהו בהגדרת הנושא שקבעתם לעצמכם בתחילת הדרך. האם תעדיפו להתמקד בעניין מסוים ולוותר על אחרים? במקרים רבים יתכן שתיווכחו כי עליכם לקרוא מקורות נוספים שלא עמדתם על חשיבותם קודם לכן.

בקריאת הביבליוגרפיה שלושה שלבים שהם:

4.1 קריאה ראשונית

לאחר שהשגתם את החומרים הביבליוגרפים שעשויים להתאים לנושא עבודתכם, נשאלת השאלה אלו חומרים רלוונטיים לעבודתכם ואלו פחות, באלו תמקדו את הדיון ואלו יוזכרו רק בשולי הדברים. כדי למיין את החומרים דרושה קריאה ראשונית.

הקריאה הראשונית היא מעין "רפרוף" עליהם. עיון כזה, יתבצע, למשל על ידי קריאת הפתיחה והסיום של המאמר או של הספר, עיון בכותרות המשנה, עיון בביבליוגרפיה המצורפת בסוף המאמר או הספר, ובמידת הרלוונטיות, קריאה של חלקים מתוך גוף הטקסט.

לאחר הקריאה הזו, כדאי לארגן את החומרים על פי סדר חשיבותם. להתחיל בקריאה מעמיקה של החומרים בהם בחרתם להתמקד ולהניח לשלב הבא את החומרים השוליים. יתכן שבמהלך מיון זה יתברר לכם כי ישנם חומרים שאין לכם צורך בהם, או שישנם חומרים חדשים, אחרים, שכדאי לכם לקרוא.

4.2 קריאה מעמיקה

קריאת הביבליוגרפיה דורשת הן הבנה והן ביקורת. הקריאה המעמיקה נועדה לאפשר לכם להבין את הכתוב. בשלב זה, **רצוי שתפתחו לכם דרך לרישום עקבי ומלא ככל האפשר של המידע שאתם קוראים ושל תגובותיכם עליו, כדי שלא תצטרכו לקרוא את החומר שנית.** בעת הקריאה יש להקפיד על רישום ביבליוגרפי מלא, ועל סימון מספר העמודים בתוך המאמר או הספר. אם אתם רוצים לצטט במדויק מן המקור, העתיקו את המובאה במדויק (כולל הכתיב!) וסמנו לעצמכם היכן הופיעה. ברוב המקרים רצוי כי הסיכום שלכם יהיה תמציתי, מובן וכתוב בלשונכם (רצוי בנקודות). רשמו לעצמכם שאלות או הערות תוך כדי קריאה.

ישנן שתי טכניקות מרכזיות לרישום: אחת - סיכום של המאמר לפי רצף העניינים המובא בו; שניה - איסוף מידע על נושא מסוים, תוך עיון במקורות שונים. לרישום לפי הטכניקה הראשונה רצוי להיעזר במחברת. לרישום לפי הטכניקה השנייה רצוי להיעזר בכרטיסיות, בה יתווספו עוד ועוד מקורות בהתאם לנושא המובא בהן. כמובן, עבודה במעבד תמלילים – באמצעות המחשב, תוכל לעזור בארגון העניינים. כך תוכלו לרשום סיכום על פי רצף העניינים, ורק בשלב מאוחר יותר, לכשתגבשו את פרקי המשנה, תוכלו לארגן את החומר לפי רצונכם.

בעת הקריאה שימו לב לאופן בניית הטיעון המוצג במאמר: מהן הנחות היסוד של הכותב? על אילו מחקרים נשען המחבר? ובהמשך: כיצד נבנה הטיעון? כיצד הוא מוכח?

4.3 קריאה ביקורתית

לאחר שהבנתם היטב את הכתוב במקור הביבליוגרפי, כדאי שתגבשו דעה ביחס לכתוב. כאן מקומה של הקריאה הביקורתית. לאחר שקראתם את מרבית החומרים הביבליוגרפים, סביר כי התפתחה בכם דעה ביחס לעניינים שונים.

עבודה סמינריונית, עם הישענותה על ספרות עזר, איננה רק הצגה של מקורות. עליכם לבחור את הדרך שלכם לעיון בנושא העבודה, ולגבש תזה משלכם. כאן כדאי לכם לשאול את עצמכם מה אתם מקבלים ומה אינכם מקבלים מתוך הכתוב; עם מה אתם מסכימים ועם מה לא. כדאי להשוות בין מאמרים, ולזהות את הנחות היסוד של הכותבים ואת האסכולות או הגישות שהם מייצגים. דרך הספקות שיעלו בכם תוכלו לנסות ולגבש את התיזה האישית שלכם. זכרו כי בעבודה עליכם לגבות את דבריכם באמצעות דוגמאות ספציפיות ולהוכיח מדוע אינכם מסכימים עם חוקר מסוים או מדוע אתם מסכימים עם חוקר אחר.

5. ראשי פרקים לעבודה

אחרי הקריאה במאמרים ובמקורות, שלוותה ברישום החומר, יש לצפות שתתחילו לגבש עמדה ביחס לנושאים שהעבודה עוסקת בהם, וכן ביחס לסדר שבו תרצו לטפל בהם. בשלב זה תוכלו להכין רשימת ראשי פרקים ראשונית.

מובן כי גיבוש ראשי הפרקים חייב להיעשות תוך בחינה מתמדת של היחס בינם לבין נושא המחקר שלכם. יתכן ותגלו כי יש צורך לשנות או לעדכן את הנושא.

שלב הגיבוש של ראשי הפרקים הוא שלב מכריע בעבודה. זהו השלב שבו נוצר מתווה כללי של העבודה. יש להניח שראשי הפרקים שתחברו בשלב זה ישתנו פעמים אחדות במהלך העבודה. מניסיוננו, אנו יכולים להבטיחכם נאמנה כי ארגון החומר לפי ראשי פרקים כרוך לעתים קרובות בהתלבטות קשה, וכי הוא משתנה שוב ושוב במהלך העבודה, עד להתגבשותה בצורתה הסופית. לפיכך, אל תיכנסו לפירוט רב מדי. ניסוח ראשי הפרקים הוא לעתים תהליך גמיש ומתמשך. במקרים רבים, ראשי הפרקים לובשים את צורתם הסופית רק עם השלמת המחקר.

בכותבכם את ראשי הפרקים, זכרו את ההנחיות שלהלן:

- עליכם לפרק את הנושא למרכיביו ההגיוניים. כותרת העבודה אינה יכולה לשמש גם כאחד מראשי הפרקים.
- על ראשי הפרקים להקיף את הנושא שבחרתם ורק את הנושא הזה. עליכם להיות צמודים באופן הדוק לשאלה או לשאלות המחקר.
- על ראשי הפרקים לכסות את הנושא כולו.
- על כל ראשי הפרקים להיות במעמד שווה, כלומר, ראש פרק אינו יכול להיות סעיף של ראש פרק אחר.
- יש להימנע מראשי פרקים חופפים.
- ראשי הפרקים יכולים לכלול סעיפי משנה ממוספרים באופן היררכי (ראו דוגמאות בהמשך).
- ראשי הפרקים צריכים להוליך לקראת המסקנות שאתם רוצים להגיע בעבודתכם.

כאמור, ראשי הפרקים צריכים ליצור מתווה שיספק תשובה לסוגייה שהמחקר עוסק בה. משום כך, כל עבודה בתחום הספרות, הלשון והאמנויות, צריכה, מבחינה לוגית, לכלול שלושה חלקים מרכזיים:

1. הצגת הסוגיה או מבוא: תופעות בטקסטים שיש לארגן ולהסביר אותן או תיאוריה שמבקשים לדון בה, סקירה של הספרות שנכתבה בתחום זה. מן הסקירה של הספרות צריכים לעלות עקרונות ושאלות מרכזיות הקשורות לסוגייה הנחקרת;

2. דרכי התמודדות: הכללות שעשויות לתת הסבר לתופעה או בדיקה של התיאוריה;
 3. דיון וביסוס: האם ההכללה משכנעת? האם התיאוריה תקפה? כיצד זה בא לידי ביטוי במקורות הראשוניים והמשניים?
שלושת החלקים שהוצגו אינם בהכרח בסיס לעבודה הנשענת על שלושה פרקים דווקא, אך מבחינה לוגית, רצוי שראשי הפרקים ישמשו בסיס למבנה כזה.
- לאחר שהכנתם את רשימת ראשי הפרקים, היוועצו במדריך שלכם לצורך אישור וקבלו ממנו את ברכת הדרך. רק לאחר שראשי הפרקים אושרו על ידי מדריך העבודה תוכלו לגשת לכתובתה. להלן דוגמאות לראשי פרקים:

נושא העבודה: "השידוך המופר אצל עגנון – עיון ב'סיפור פשוט' ב'בדמי ימיה' וביעגונות"
 כאמור, עבודה זו נועדה לעמוד על מוטיב חוזר, המצוי במספר יצירות של עגנון. לכן, רצוי שראשי הפרקים של העבודה יעמדו על התופעה ולאחר מכן יציגו דרכים להכללה.

1. מהו מוטיב השידוך המופר?
2. השידוך המופר כמוטיב חוזר
 - 2.1 השידוך המופר ב"סיפור פשוט"
 - 2.2 השידוך המופר ב"בדמי ימיה"
 - 2.3 השידוך המופר ב"יעגונות"
3. משמעות הלכתית-מסורתית של הפרת שידוך
4. הפרת השידוך כאמצעי טרגי-אסתטי
5. דיון

נושא העבודה: ההזרה – תיאוריה ויישום, עיון ביצירתה של אורלי קסטל בלום
 כאמור, עבודה זו נועדה לבחון את אפשרות היישום של ההזרה לבחינת יצירות ספרות בנות ימינו.

1. ההזרה – הגדרות ואבחנות
2. ההזרה ביצירתה של קסטל בלום
 - 2.2 הזרה לשונית
 - 2.3 הזרה של קונוונציות ספרותיות
 - 2.4 הזרה של המציאות
3. "כמו אגרוף בבטן" – האפקט הרגשי של ההזרה
4. דיון: הזרה כמהות האמנות או כטכניקה אסתטית

נושא העבודה: "הספרות הפנטסטית – בין חיקוי מציאות לארגון אמנותי"
 זוהי עבודה המנסה לבדוק את האפקטיביות של תיאוריה מסוימת לאפיון של ז'אנר ספרותי

1. ז'אנר הפנטסטי – הגדרות ואבחנות
2. ארגון אמנותי
 - 2.1 בניית קונסטרוקט: מרחב, זמן וסיבתיות
 - 2.2 אבסטרקטיות
3. חיקוי מציאות
 - 3.1 האישיות
 - 3.2 מבנים חברתיים
 - 3.3 ביקורת על הממסד
4. שיווי המשקל המיוחד (בין ארגון אמנותי לחיקוי מציאות) של הפנטסטי

נושא העבודה: יצירת מילים חדשות בתחום המותגים

1. מבוא:
 - הצגת שאלת המחקר. לדוגמא, מהי יצירת מילים בדרך טבעית (בניגוד ליצירת מילים בדרך מלאכותית)?
 - הצגת מבנה העבודה.
2. רקע תיאורטי
 - 2.1 מבנה המילה בעברית בת-זמננו
 - 2.2 יצירת מילים טבעית ומלאכותית
 - 2.3 השיקולים המנחים ביצירת שמות מותגים
3. תיאור המחקר
 - 3.1 דרך איסוף הנתונים
 - 3.2 קריטריונים למיון הנתונים
4. תוצאות המחקר
 - 4.1 משקלים
 - 4.2 אפיקסציה
 - 4.3 ממזגים
5. מה מייחד את שמות המותגים?
6. דיון: האם יצירת שמות מותגים היא תופעה לשונית טבעית או מלאכותית?

6 מבנה העבודה

להלן מתוארים חלקי העבודה:

6.1 שער

השער צריך לכלול את הפרטים הבאים:

שם המחלקה בה מוגשת העבודה, כותרת העבודה, שם הקורס במסגרתו נכתבה העבודה, שם המגיש, מספר ת"ז, כתובת וטלפון של המגיש, שם המדריך ותאריך ההגשה.

כותרת העבודה צריכה להציג בפשטות את הרעיון המרכזי של העבודה. אורכה עשוי להיות בין 10 ל-12 מילים (או פחות), והיא יכולה לכלול תת כותרת המצמצמת את הנושא

לדוגמא: "דנה אינטרנשיונל כגיבורת תרבות"

"זרם ה- new criticism בראי הביקורת"

"מגמות מרכזיות בספרות ובתיאטרון בארץ ישראל בין השנים 1945-1950"

דוגמא של כותרת עם תת הכותרת:

"נשים בקולנוע הישראלי: מגמות של שמרנות ומהפכנות"

"דמות 'הרשעי' אצל שקספיר: עיון במחזות 'אותלו' ו'ריצ'רד השלישי'".

"שירה מגויסת – דרכי ביטוי והשפעה: עיון ביצירתו של יצחק לאור"

6.2 מבוא

במבוא עליכם להציג את נושא העבודה, את השיקולים שהביאו אתכם לבחור דווקא בנושא זה, את אופי המחקר ושאלת המחקר ואת שיטות העבודה. רצוי לכתוב את המבוא רק לאחר עיון במקורות ובספרות המחקר הרלוונטית, ולאחר שנכתב המתווה הראשוני לפרקי העבודה. לרוב כדאי לכתוב את המבוא רק לאחר השלמת העבודה כולה. היקף ראוי של המבוא הוא לכל היותר שני עמודים.

6.3 גוף העבודה

את גוף העבודה יש לארגן לפי ראשי הפרקים שהתוויתם לכם. לאמור, על ראשי הפרקים להקיף את היבטיה השונים של הסוגיה שהצגתם. להלן כמה עקרונות שיסייעו לכם בכתיבה בהירה של עבודתכם:

א. במהלך הכתיבה יתחלקו ראשי הפרקים שתכננתם לסעיפים ולפסקאות, וכל פסקה לכמה משפטים. שאלו את עצמכם אם כל משפט שאתם כותבים משרת בדרך כלשהי את הפסקה, את הסעיף וראש הפרק ואת נושא העבודה בכללותו. יש להימנע מלהביא בעבודה ספרות מחקר שאינה נוגעת ישירות בנושא העבודה, או קטעים מתוך מאמרים או ספרים שאינם רלוונטיים.

- ב. דרך מומלצת לארגן חומרים בתוך הפסקאות היא לקשרם להיגד או להצהרה המצויה בפסקה. כתיבת הפסקאות בדרך זו דומה לפסיפס, כאשר משפט המפתח של כל פסקה קובע את הטענה המרכזית שבה, ושאר המשפטים מתייחסים אליה. לעתים אפשר להשתמש במפורש בביטויים ובהיגדים כמו: "בניגוד ל...", "לעומת זאת...", "דוגמת...", "דוגמה אחרת היא...", "הדבר מחזק את טענתו כי...", "קיימים טיעונים סותרים שלפיהם...", "היבט אחר של אותה סוגיה הוא...". גם אם אין משתמשים בהיגד המחבר בין המשפטים, חשוב שהקורא יבין מהו היחס בין האמירות השונות שבפסקה (חיזוק? דוגמה? סתירה?).
- ג. בעבודות המשלבות בין ספרות מחקר למקורות ראשוניים, יש להבחין היטב בין המקורות הראשוניים המצוטטים בעבודה (למשל: תעודות ומסמכים או יצירות ספרות), לבין ספרות המחקר, המכילה פרשנויות, עמדות והשקפות של חוקרים, המתבססת גם היא על מקורות אלו. לעולם אין להציג את הנחותיהם ועמדותיהם של חוקרים כאילו היו עובדות או כאילו היו ההנחות שלכם עצמכם. יש להפנות למקורות שאת עמדתם הצגתם. כאשר מסתמכים על עבודתו של חוקר יש להבהיר זאת בעזרת ביטויים כגון: "לפי דעתו של הבלשן רומאן יאקובסון...", או "לטענתו של מבקר הספרות פלוני אלמוני..." וכדומה. שמרו תמיד על עמדה של ספק בדעתו של המחבר שקראתם: כי מי אמר שהוא צודק?
- ד. יש להימנע מכתובה נורמטיבית ושיפוטית, כגון "מן הראוי היה שבן גוריון לא יפעל בדרך זו", אם היא איננה מבוססת כראוי. עם זאת, בסיכום העבודה ניתן להוסיף למסקנות ממד הערכתי אישי, ובלבד שיש לו סימוכין עובדתיים בגוף העבודה.

6.4 סיכום

בסיכום יש להביא את עיקרי המסקנות שאליהם הגעתם בעבודתכם. על המסקנות לשקף את הנושאים שנדונו בהרחבה בעבודה ולהציע, במידת האפשר, כיוונים נוספים להתבוננות ולמחקר. היקפו של הסיכום לא יעלה על שלושה עמודים.

6.5 ביבליוגרפיה

בסיום העבודה יש לרשום רשימה של המקורות בהם השתמשתם לפי סדר א"ב.

7. הפניות ורישום של מקורות ביבליוגרפיים

כל התייחסות למקור צריכה להיות מעוגנת בהפניה ביבליוגרפית.
בעת קריאת המקורות מומלץ שתשמו לעצמכם את כל הפרטים הביבליוגרפיים של המקור.

התייחסויות למקור נחלקות לשני סוגים:

- א. בגוף העבודה – ניתן לציין את המקורות בגוף הטקסט או באמצעות הערות שוליים.
 - ב. ברשימה הביבליוגרפית שבסוף העבודה.
- להלן כללי הרישום בשני סוגים אלה.

7.1 הפניות בגוף הטקסט:

בגוף הטקסט מופיעים שם המחבר, שנת הפרסום של המקור המצוטט ומספר העמוד, ואילו ברשימה הביבליוגרפית מופיעים כל הפרטים הדרושים לזיהוי המקור, בהתאם לכללי הרישום הביבליוגרפי. ארגון כזה מאפשר לקורא הן לקרוא את הטקסט ברצף, מבלי להתעכב על הפניות ארוכות, והן לאתר את המקור ברשימה שבסוף החיבור, תוך הסתייעות בשם ובשנת הפרסום.

בתוך הפסקה תראה ההפניה המקוצרת כך: (מירון, 1975; 197), או: לטענתו של מירון (1975; 197)... הפניה מקוצרת זו נחוצה הן במקרים של ציטוט ישיר מן המקור, והן בהצגת דברי המקור בלשונכם. אם ברצונכם להפנות ליותר ממקור אחד בהפניה, ניתן לעשות זאת ברצף, בתוך הסוגריים, ואם מדובר בשני מאמרים של כותב אחד, אפשר להציגם לפי שנות הפרסום.

7.2 הערות שוליים או תחתית:

ההפניה המקוצרת, מצויה כאמור בגוף הטקסט, בסוגריים. לעתים אנו נזקקים להפניה להערת שוליים או הערת תחתית. מטרת הערות אלו אינה לספק מראה מקום לטענות המובאות, אלא לספק הבהרה, או תוספת באופן שלא יפגע ברצף הכתיבה. ההפניה יכולה להפנות לחומרי עזר נוספים, לתת אינפורמציה מבהירה נוספת, ולהציג רעיונות שאינם שייכים באופן אינטגרלי לעבודה. ההפניה להערת השוליים נעשית באמצעות ספרה במקום המתאים בגוף הטקסט. הערות השוליים יכולות להופיע בתחתית העמוד, בסוף הפרק או בסוף החיבור.

7.3 רשימה ביבליוגרפית:

בסיום העבודה יש לכלול רשימה ביבליוגרפית עם כל פרטי המקורות בהם השתמשתם. הרשימה הביבליוגרפית צריכה לכלול את הפרטים הבאים על כל אחד מהמקורות: שם המחבר, שם המאמר (אם זה מאמר בכתב עת או בקובץ), שם הספר או שם כתב העת או שם הקובץ ועורכיו, הוצאה, מקום הוצאה, שנה ועמודים. קיימות שיטות שונות לרישום ביבליוגרפיה המציגות את הפרטים שהוצגו בסדר שונה. את הרשימה יש לסדר לפי סדר א"ב, מא' לת' ומ-A ל-Z, של שמות המשפחה של המחברים. במידה ומדובר במספר כתבים של כותב אחד, יש לסדרם לפי שנים, מן המוקדם למאוחר. פרסומים שונים נוקטים בכללי ציטוט שונים, בהתאם לתחום התמחותם וסגנון שאימצו לעצמם. לכל תחום יש מספר מדריכים ביבליוגרפיים הנחשבים למרכזיים. יתכן כי תיתקלו בהנחיות שונות לשימוש בהערות, הפניות וביבליוגרפיה בהתאם לקורסים השונים. בכל מקרה, יש לוודא כי כל הפרטים הנדרשים מופיעים, ובעיקר, צריך להקפיד על רישום אחיד של המקורות.

בתחום הספרות העברית קיימים מספר סגנונות אפשריים (תלוי בתחום הספציפי). מומלץ להשתמש ב- MLA Style Manual, אפשר להשתמש במדריך שהוציאה האקדמיה הלאומית למדעים (אשל, 1968), בהנחיות שפרסם כתב העת הספרות (1972), או במדריך של ערפלי (1992).

בתחום הספרות הכללית, האמנות והמוסיקה מומלץ להשתמש ב- MLA Style Manual 2nd edition.

8. ספרי הדרכה מומלצים

בספריית האוניברסיטה הפתוחה תמצאו כמה ספרים שעניינם כתיבת עבודות. להלן רשימה של הספרים הללו, ולצד חלק מהם מספר קטלוגי בשיטת דיואי.

אשל, ר. 1992, מדריך לכתיבת עבודות סמינריוניות במדעי הרוח, הוצאת אקדמון, ירושלים (808.066).

מלכין, יעקב ועירד. 1994, מדריך מעשי להכנת חיבורים, רפרטים, עבודות גמר, עבודות סמינריוניות ומבחנים, מסדה, גבעתיים.

עדן, נ. 1989, במילים אחרות... פרקים בכתיבה עיונית, הוצאת אקדמון, ירושלים (808.066).

ערפלי, ב. 1996, מדריך להגשת חיבור אקדמי, מכללת בית ברל ואוניברסיטת תל-אביב (808.066).

שקט, ז. 1992, תכנון חיבור אוניברסיטאי וכתיבתו, הוצאת דיונון, תל-אביב (808.066).

Gibaldi, Joseph. 1998, MLA Style Manual (2nd ed.), The Modern Language Association of America, New York.

9 רשימת ספרים ומקורות שניתן להסתייע בהם לגבי כללי כתיבת עבודות

9.1 אתרי אינטרנט

<http://www.english.uiuc.edu/cws/wworkshop/techniquesmanu.html>

אתר של אוניברסיטת אילינוי, ובו הסברים על טכניקות כתיבה, הצהרת כוונות של הכותב, כתיבת סיכומים וכתיבה בסגנונות שונים בהתאם לתחום הנבחר.

<http://unix.utb.edu/%7Edrodrigu/comp/essay.htm>

מספר תרגילי חשיבה מחכימים לגבי כתיבת עבודות. ביצוע התרגילים יכול למקד את כתיבת העבודה ולהפוך אותה לאפקטיבית. בין היתר: ניסוח של תזה, כתיבה חופשית ומסודרת, מיון חומרים לקטגוריות, שימוש השוואות בדרך אפקטיבית ועוד.

<http://www.wisc.edu/writing/Handbook/AcademicWriting.html>

אתר של אוניברסיטת ויסקונסין. כיצד לפתוח תזה, ניסוח טענות, ניסוח "שורה תחתונה", שילוב של מקורות בכתיבה מבלי להסתפק בציטוטם ועוד. האתר מציע גם רשימה ביבליוגרפית בנושא כתיבת עבודות.

9.2 ספרים

בספריית האוניברסיטה הפתוחה תמצאו, כאמור, ספרים שעניינם כתיבת עבודות. בביקורכם בספרייה, כדאי לכם להתבונן במדפים. ייתכן שתמצאו ספרי הדרכה נוספים סמוך לספרים המופיעים ברשימה. ספרי ההדרכה הם ברמות תחכום שונות ומתמקדים בסוגיות שונות ובשלבם שונים בעבודה. מומלץ, על כן, לעלעל בכמה ספרי הדרכה לפני שתאמצו לעצמכם אחד מהם. אל תירתעו מאלה הכתובים באנגלית, שלעתים מפורטים יותר.

להלן ספרי הדרכה מומלצים:

אלחנני, א. 1990, החיבור האוניברסיטאי, עקרונות ותרגילים, הוצאת דיונון, תל-אביב (808.066).

אשל, ר. 1968, הכנת כתבי יד והתקנתם לדפוס, האקדמיה הלאומית למדעים, ירושלים.

בירנבאום, מ. 1993, מי מפחד מעבודות מחקר הוצאת מפעלים אוניברסיטאים, תל-אביב (378.242).

בן כנען, י. 1994, לכתוב עבודה, הוצאת מט"ח, תל-אביב (808.066).

וולפה, ע. 1995, חיבור מדעי – האתגר, הוצאת דיונון, תל-אביב (808.066).

מלכין, יעקב ועירד. 1994, מדריך מעשי להכנת חיבורים, רפרטים, עבודות גמר, עבודות סמינריונית ומבחנים, מסדה, גבעתיים.

עדן, נ. 1989, במילים אחרות... פרקים בכתיבה עיונית, הוצאת אקדמון, ירושלים (808.066).

ערפלי, ב. 1996, מדריך להגשת חיבור אקדמי, מכללת בית ברל ואוניברסיטת תל-אביב (808.066).

שקט, ז. 1992, תכנון חיבור אוניברסיטאי וכתיבתו, הוצאת דיונון, תל-אביב (808.066).

1972, "הכנת כתבי יד לדפוס ב'הספרות'" הספרות, כרך ג 3-4 617-622.

Flower, L. 1988, The construction of Purpose in Writing and Reading, University of California – Center for study of writing, Berkeley (372.607).

Spat, B. 1991, Writing from Sources, St. Martin Press, New York (808.02).

Taylor, G. 1989, The Student's Writing Guide: For the Arts and Social Sciences, Cambridge University Press, Cambridge (808.02).

Turabian, K.I. [1987] 1996, A Manual for Writing of Term Papers, Theses and Dissertations. The University of Chicago Press, Chicago (808.02).

Wiilis, H. 1978, Writing Term Papers: the Research Paper, the Critical Paper, Harcourt Brace Jovanovich, NY (808.02).

The Chicago Manual of Style , 1993(13th ed.),University of Chicago Press, Chicago.